

SAMENVATTING

Rapport 'Nader onderzoek naar de aan- en verkoop van onteigend Joods vastgoed in de Tweede Wereldoorlog door de gemeente Gouda en het rechtsherstel na 1945'. (SAMH, september 2021)

Aanleiding

In februari 2020 ontving de gemeente Gouda een mail met vragenlijst van de tv-programma's Pointer van KRO-NCRV en Follow the Money van VARA-BNN. Zij deden navraag bij alle Nederlandse gemeentes naar de onteigeningen en doorverkoop van Joodse woningen in de Tweede Wereldoorlog op basis van de *Verkaufsbücher* in het Nationaal Archief. Ook de gemeente Gouda komt voor in deze *Verkaufsbücher*. Wat is er gebeurd met dit Joodse bezit na de oorlog? Het is bekend dat in sommige gemeentes de oorspronkelijke Joodse eigenaren of hun erfgenamen nog achterstallige belastingen moesten betalen. Is dit het geval in Gouda geweest en is er wel of niet een compensatieregeling toegepast?

In april 2020 heeft de gemeente Gouda deze vragenlijst doorgestuurd naar het Streekarchief Midden-Holland. Het streekarchief heeft een korte verkenning uitgevoerd op basis van direct beschikbare gegevens. Vanwege de lockdown tijdens de coronapandemie konden veel gegevens op dat moment echter niet in korte tijd achterhaald worden. De gemeente Gouda heeft daaronder in december 2020 de opdracht gegeven aan het streekarchief een uitgebreider onderzoek uit te voeren. Hieronder volgt een samenvatting van het onderzoeksrapport.

Onderzoeksopzet

Getracht is een antwoord te krijgen op de drie onderzoeksvragen:

- Welke informatie is te vinden in de archieven van Gouda of elders over de aankoop en verkoop van onteigend Joods onroerend goed en welke rol heeft de gemeente Gouda hierbij gespeeld?
- Zijn er na de oorlog naheffingen geweest door de gemeente Gouda met betrekking tot lokale heffingen of belastingen?
- Welk rechtsherstel heeft er plaats gevonden na de oorlog over bovenstaande onderwerpen en/of heeft er compensatie plaatsgevonden?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is er onderzoek gedaan in diverse archieven. Op niet alle onderzoeksvragen kan echter een volledig en afdoend antwoord worden gegeven, omdat simpelweg

de bronnen ontbreken. Het is ook de vraag of deze antwoorden op een dag wel gevonden kunnen worden.

Achtergrond onteigening en verkoop

In 1940 werd met Verordening 189/1940 een aanvang gemaakt met de 'verwijdering van de Joden uit het bedrijfsleven'. Bedrijven kregen een beheerder die het bedrijf kon verkopen of liquideren. Nadat in juni 1941 de Joden was aangezegd hun landbouwgrond vóór 1 september aan niet-Joden te verkopen, moesten zij daarna bij Verordening 154/1941 vóór 15 september 1941 ook hun overig 'grondbezit' aanmelden bij de Nederlandsche Administratie van Onroerend Goed ofwel de *Niederländische Grundstückverwaltung* (NGV). De verkoopgegevens werden genoteerd in de *Verkaufsbücher*. Het aangemelde grondbezit kwam onder beheer van het ANBO (Algemeen Beheer van Nederlandse Onroerende goederen) en werd zo veel mogelijk verkocht of geëxploiteerd. De opbrengsten daarvan kwamen terecht bij de Duitse autoriteiten.

Om schadeloos gesteld te worden na de oorlog, konden de oorspronkelijke eigenaren of hun nabestaanden/erfgenamen een claim indienen bij de onder beheer gestelde NGV. Of er kon een verzoek worden ingediend bij de afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel om het eigendom te herstellen. Het onroerend goed in Nederland werd door rechtsherstel en schikking in het algemeen wel gerestitueerd.

Onderzoeksresultaat situatie Gouda

Voor het onderzoek zijn de *Verkaufsbücher* doorgenomen op adressen uit Gouda. Alle verkoopregistraties (in totaal 16 stuks) zijn kort beschreven in het onderzoeksrapport, alleen de transacties waarbij de gemeente Gouda zelf een rol heeft gespeeld zijn nader uitgezocht. Dit betreft een perceel van 10 m² aan de Rozendaal en het pand met adres Markt 28-29.

De aankoop van de stoep kan gezien worden in een lange serie van vergelijkbare aankopen, voor, tijdens en na de oorlog. Hetzelfde standaard bedrag van 10 cent werd betaald aan de dan onrechtmatige beheerder van het perceel. Na de oorlog is de stoep niet terug overgeschreven naar de oorspronkelijke eigenaar Leo van Broek of zijn erfgenamen (Leo is in 1942 vermoord in Mauthausen). Of dit met instemming is gebeurd van diens bewindvoerder of erfgenamen is niet bekend. Ook niet of er nog sprake is geweest van een vergoeding.

Voor wat betreft het pand aan de Markt 28-29, komt de onteigening en verkoop in de oorlog de gemeente Gouda eigenlijk goed uit. Al in het bezit van Markt 27 en 31 heeft de gemeente de tussenliggende panden al eerder op het oog om het politiebureau en een deel van de gemeentelijke

secretarie onder te brengen in nieuwbouw op de plek van dit rijtje panden. Tijdens de verkoop, maar ook kort na de oorlog is steeds in alle documenten duidelijk dat het pand van de oorspronkelijk eigenaar Meijer Monasch is en slechts 'in beheer' is. Na de oorlog is de gemeente zich dan ook bewust van het feit dat de rechtstitel op basis waarvan het was aangekocht, juridisch niet klopt.

In 1946 melden zich ook de bewindvoerders van Meijer Monasch (die is omgebracht in juli 1943 in Sobibor) bij de gemeente met de vraag tot rechtsherstel. Toch duurt het nog tot 1950 voordat er een minnelijke schikking tot stand is gekomen. De gemeente mag het pand houden, inclusief een claim op eventuele schadevergoeding en betaalt de erfgenamen het oorspronkelijke verkoopbedrag, inclusief de gemaakte rechtskosten en exploitatieopbrengsten uit. Voor de gemeenteraad houden B&W voor dat de eerste aankoop én de schikking niet hebben gezorgd voor buitensporig hoge kosten. Dat zij naar eigen zeggen, een voordelige koop hebben gedaan, zelfs als compensatie niet meer te verwachten valt. Had de oorlog niet plaatsgevonden, was de gemeente hoogstwaarschijnlijk over gegaan tot onteigening van het pand. Daarbij is het de vraag, wat het de gemeente dan had gekost en wat het Meijer Monasch had opgeleverd. Of de gemeente Gouda inderdaad heeft geprofiteerd van een lage aankoopprijs, wordt nog nader onderzocht.

Voor het onderdeel 'Naheffingen' worden wel alle Goudse adressen uit de *Verkaufsbücher* meegenomen in het onderzoek, en eveneens andere adressen waarbij een Joodse eigenaar bekend is. Van het systematisch opleggen van naheffingen lokale belastingen over de oorlogsperiode aan teruggekeerde inwoners is vooralsnog geen bewijs gevonden in de Goudse archieven. De belangrijkste reden daarvoor is dat informatie over individuele aanslagen en heffingen in vrijwel alle gevallen vernietigd is. Ook in verslagen zoals de jaarrekeningen van de gemeenten wordt geen melding gemaakt van openstaande vorderingen over de bewuste periode.

Het is niet bekend of er in Gouda, zoals in de gemeente Amsterdam, ook sprake was veel openstaande rekeningen waarvan het stadsbestuur besloot dat ze de financiële schade zouden verhalen op de oorspronkelijke bewoners, inclusief een boete voor te late betalingen. In Den Haag werd de naheffing van de straatbelasting over de jaren 1943-1945 gerechtvaardigd door het gemeentebestuur met het benadrukken van het feit dat het hier om een zakelijke belasting ging en dat de billijkheid van de aanslag er niet toe deed, aangezien de schade die joodse eigenaren leden door oorlogsomstandigheden en Duitse bezetting waren veroorzaakt. Het lag niet op de weg van de gemeente deze daarom te vergoeden. Het feit dat de Joodse eigenaren bij de onteigende en nog niet doorverkochte percelen nog steeds in het kadaster stonden geregistreerd, zou bewijzen dat zij de formele eigenaar waren en op grond daarvan belastingplichtig.

De financiële schade is in Gouda wellicht kleiner geweest, of de rekeningen zijn vaker betaald door de (Duitse) beheerder, waardoor waarschijnlijk geen systematisch naheffingen hebben plaatsgevonden. Het kan ook zijn dat een veel kleinere gemeente Gouda al meer wist over het definitieve lot van zijn Joodse inwoners. Het feit dat er geen bezwaren zijn gevonden over de straatgeldaanslagen van 1943 en 1944 betekent wellicht dat deze ook niet waren opgelegd. Dat besluit het gemeentebestuur wel te doen voor de aanslag in 1945, toen halverwege dat jaar de situatie weer tot normaal is terug gekeerd. En die aanslag gold wel ook voor het eerste deel van het jaar, waarbij de Joodse eigenaren nog zeker niet hersteld waren in hun eigendomsrechten.

Zelfs bij de ongevoelige naheffing voor een onbetaalde gasfactuur, lijkt de gemeenteontvanger er misschien rekening mee gehouden te hebben, dat vanaf oktober het echtpaar niet meer in hun huis verbleef. Tenminste er zijn geen naheffingen bekend voor wat betreft latere periodes. Het huis zal echter wel ook weer snel verhuurd zijn geweest, waardoor de nieuwe bewoners de gasrekeningen moesten betalen.

De gemeente Gouda lijkt daarentegen ook geen extra inspanningen te hebben geleverd om tegemoet te komen aan de specifieke moeilijkheden waarmee Joodse huiseigenaren te maken kregen. Er is geen reden om te veronderstellen dat de opstelling van de gemeente Gouda dan ook veel afwijkt van het algemene beeld van de Nederlandse overheid, dat wil zeggen dat deze opstelling uiterst zakelijk was en men uitsluitend overging tot compensatie wanneer er een wettelijke noodzaak toe bestond.

Daar wijst de lange duur op voor wat betreft de afhandeling van het rechtsherstel van Markt 28-29, de afwijzingen op de bezwaren voor de straatbelasting op een pand dat niet meer in gebruik en eigendom was bij de oorspronkelijke Joodse eigenaar en de aanmaning voor een gasrekening vier jaar na dato naar de erfgenamen. De opstelling is steeds zakelijk en zelfs onverschillig te noemen.

Streekarchief Midden-Holland

17 november 2021